

Ti drága, kedves, szép magyar fiuk...

— Előadás Hősök-napjára —

Husz éve már, hogy javában állt a világ legnagyobb pokla, a földet-eget megrázó és sarkaiból kimozdító világégés. Husz éve már... Akkor 1917-et irtak, a frontokon ott álltak még dicső katonáink, akiken a poklok kapui sem vehettek erőt... Milyen nagyszerűek voltak, milyen ellenállhatatlanul önfegyelmeyezettek és odaadók még a világháboru harmadik vérzivataros esztendejében is, amikor már másodszor vonultak ki virágos csáköval, nótás kedvvel a világ négy tája felé elhuzódó frontokra, hogy a magyar kard, a magyar becsület hirnevét a saját életük árán is fenntartsák, megőrizték.

Óh, ti áldott magyar katonák, ti ezerszer áldott hősök, akik most még azt a jutalmat sem érhették meg, hogy itthon, azon a földön, annak a rögnök ölében alhassátok örök álmotokat, amelyért annyit, de annyit szenvedtetek és eiviseltetek... Együtt zokogjuk Ráchellel szörnyű fájdalmunkban, hogy

Ime, a szép tavasz kiesett az évből,
Egy nemzedék holt ki az emberiségéből,
Nyugszik temetőben...

De hol, melyik táján a világnak, melyik, ma már jeltelen, behorpadt sirban? Van-e virág vagy vadrózsabokor a sirotok felett...? Eljár-e arra, tifeleték a magyar rónák zokogó szava, amikor így május utolsó vasárnapján felétek sóhajtjuk a fájdalom nehéz szorongását... Ki tudja azt? Ki tudja azt...

Benneteket idézünk, rólatok szól ma minden virág, amit a virágos május kibontott méhéből...

Régi mondás, hogy fegyverzajban hallgainak a muzsák. Tagadhatatlan ugyan, hogy a költészetre és általában a művészetekre nézve nem kedvezők a háborus idők, de tény az is, hogy a nemzeti lélek egyik legfontosabb életnyilvánulása: a költészet nem némulhat el a háboru zivatarában sem.

Ezeréves történelmünk, mely alatt annyiszor kellett megküzdennünk nemzeti létünkért, fennmaradásunkért, bőven szolgáltat példákat arra, hogy költészetünk éppen a harcok zajában indult hatalmas lendületnek. Elég lesz talán a XVI. század végvári lantosára, Balassa Bálintra, vagy utolsó nagy nemzeti küzdelmeinkre, a kuruc háborukra, szabadságharcunkra és a világháborura hivatkoznunk. A kuruc-háboruk nvomán fakadt kurucköltészetünk és a 48-as szabadságharcunk fegyverzaiából nem hallik-e ki költőink egész seregének dala s nem halljuk-e mindeneiket tulszárnyalni Petőfinek vijjongó-lázongó hangját, aki mint

sírály a viharban, szállong hazája fölött, amíg az szélszort hájjával, két kezében fegyverrel küzd az ellenséggel?

De hagyjuk a régmúltat, a husz év előtti nagy világégés néhány sorát idézzük csak annak bizonyságául, hogy mennyire ott élt nemzeti költészetünkben a világháború katonáinak csodálatos alakja és hősi elszánása.

Mindjárt a háború elején megszólalt a legnagyobb költő: a nép. A magyar nép mindig erősen poetikus és poéta volt, érzelmi élete gazdag és rendkívül érzékeny. Kedélyének hullámai csakhamar dallá sűrűsödtek; nótába önti mindazt, ami mélyebben hat rá: örömét, bánatát, reményét, csalódását, lelkesedését és csüggedését egyaránt.

Ki ne emlékeznék a régiek közül vissza a mozgósítás első málmoros napjaira, midőn a zászlókkal, virágfüzerekkel diszitett katonavonatokból most szomorú, majd vidám dal hangzott szer- te az országban s hős fiaink lelkes nóta mellett indultak el, hogy ha kell, életükkel és vérével is megpecsételjék azóta szinte legendássá vált hősiességüket. Régi népdalaink átalakultak, új színt, új életet nyertek. Egész kötetekre menő gyűjteménye van ebből az irodalmunknak. Ezek a dalok őrizték meg az utókor számára a magyar lelkeséget, amely akkor virágzott ki a magyar szívekből, lelkeiből, amikor kibontották a zászlókat s mindnyájunknak el kellett menni... Ott lángolt bennük a magyar népnek tiszta és erős hazaszeretete, ott izzott az önfeláldozó vitézség az ősi föld, a hazai rög megvédelméért, ott pompázott a nemzeti büszkeség, melyet még magasabbra emelt honvédeink legendaszerűvé vált hősiessége, ott tombolt az elkeseredés a megsemmisítésünkre összeesküdött ellenségeink ellen. Ott lüktetett e dalokban fajunknak egyik legszebb erénye: hagyományos királytisztelete, mellyel szinte gyermeki bizalommal, szerető rajongással tekintett agg uralkodónkra, kit nem egyszer Ferenc Jóskának nevez. Máskor meg a magyarságnak meleg és tiszta családi érzése, családi életének nemes idealizmusa keres és talál hangot dalainkban, de most minden romanticizmustól menten, igazi férfias szerelem, majd mint megható szülői és gyermekei szeretet, mint hő sóvárgás szerettei után, mint természetes visszavágvadás az akáclombos kicsi falu egyszerű hajlékába, az elhagyott békés otthon után.

De műköltészetünk egy részét — az igazán nemzeti — is áthatotta ez az érzés. A háború egyik költője Pakots József mondta: „Ma nincs más dal, a háború dalol.“ (Ma szívemből.) S bár az u. n. nyugatosokat hidegen hagyja a nemzeti érzés fel-lángolása, a nemzeti költészet követőit magával ragadja a nemzet közös érzése. A régi nagyok mellett új költők lépnek föl, akik közül nem egy helyet biztosított magának irodalmunk történetében is.

Talán a legérdekesebb és legértékesebb Gyóni Géza köl-

tészete. Kis verskötetét, amelyben 28 költeménye volt, Przemyslből, ebből a „vérrel vakolt várból“ küldte haza repülőgépen, hogy csakhamar szárnyára vegye a népszerűség s bejárja az egész hazát. Gyóni Géza költészete a világháború véres eseményeiből sarjadzott ki, bár erősen emlékeztet Balassa Bálintra, a kuruc-költészetre és Petőfire, mintha csak azt igazolná, hogy költészetünk sohasem szakadhat el a nemzeti lélektől, a magyar szellem hagyományaitól. „Ne szomorkodj Bálint... c. költeményében így ír:

„Föl a fejjel, Bálint,
Nézz csak a szemembel
Sok százéves magyar harag
Lángja lobog benne.“

Valóban, nemcsak a sokszázéves magyar harag, hanem az egész magyar nemzet szíve lüktet költészetében. Még nem tudja, nem látja, mire végzi a magyarság, de úgy tekint az egész világháborút, mint Isten ítélettelét, igazságszolgáltatását ellenségeink fölött:

„Ami most készül, szent leszámolás lesz
S nyugalom, áldás, béke a Jövőnek.
Virágos, ékes fegyverünk nyomában
Nagy Békeország vasmalai nőnek.“

Ez eljövendő világbékéért, nemzetünk szebb jövőjéért örömmel ajánlja fel életét, véré:

„Fogadd el tőlem, Világ Magvetője
S ha kezdődik a boldog aratás,
Engedd, Uram, hogy nyilhasson belőlem
Hazai rónán egy áldott kalászt!“

(Ének a Gránicon.)

Ezért tudja oly derűsen festeni a katonaéletet, akárcsak a XVI. század lantosa, Balassa Bálint:

„Nap süti napszám
S ha hűs az éjjel,
Betakaródnak
Csillagos éggel:
Éhét elveri
Jó bádog-csajka;
Tükörnek is jó,
Ha kedve tartja.“

(Levél a Gránicról.)

És e kemény, a veszedelmeket szinte fitymáló szívű hősöket a kiömlő vér keresztsége valósággal testvérekké avatja s az önfeláldozásig menő gyöngédséget és szeretetet fakasztja fel lelkükben. Két magyar vitéz beszélget a sáncon, mindegyik haza gondol, az egyik otthon hagyott ifju feleségére, ki most írja levelét, a másik arra, hogy:

„Olyan kedves már a csöppnyi gyerek,
Mikor föltérde az anyja ölében.“

Mire megszólal bajtársa szívében a legnemesebb testvéri szeretet:

„Pajtás, huzódj csak erre közelebb,
A golyó ott a földet mind kivágta.
Jobb lesz nekem a te fekvőhelyed —
A kicsi fiad ne várjon hiába.
— Nekem nincs fiam, aki haza várjon...“

(Vasárnap a sáncon.)

Ez a gyöngéd szeretet nyilatkozik meg benne akkor is, midőn elesett bajtársa láttára a lengyel dombok bus őszi virágát, a didergő fehér margarétát szedi össze árva csokorba s szívére tüzi szomorun és elkeseredett átkot szór arra, ki halálát és a vértengert orvul reánk idézte. (Ima a lengyel dombokon.)

Milyen határtalan öröme, amikor öccsével, Mihály főhadnaggal találkozik, aki tőle alig félóránnyira tartózkodott a przymysli várban. De legmélyebb bepillantást nyerünk szívébe, midőn feleségéről énekel. Olyan szívünkbe lopódzó nemes gyöngédség, olyan melegség, olyan ideális tisztaság; minden szentimentalizmustól mentes, komoly erkölcsi alapon nyugvó, férfias szerelem nyilatkozik meg e dalaiban, amelynek varázsa lebilincseli az olvasót. Nincs Petőfi óta egyetlen lírikusunk, aki a nőt, mint feleséget oly magas fokra állítaná s mégis olyan közel szívünkhöz, mint Gyóni Géza. A várból küldött verskötetét is őrangyalának ajánlja. Minduntalan rágondol s magával, életével már rég leszámolt és csak az a gondolat bántja szüntelen, hogy az ő halála mennyire megszorítaná a szegény asszonyt. Ezért tör ki ajkán az önkénytelen fohász:

„Nem kértem, Uram, Tőled semmit is,
Mert nem alkottad kérő szóra szám;
S most mégis kérlek, szegény életem
Ajándékuul add néki, jó Atyám!“

(Könyörgés harc hajnalán.)

És az a hite, hogy őt felesége, őrangyala visszaimádkozza, olyan erős, olyan rendületlenül él szívében, hogy minduntalan kifejezést keres magának:

„Minden nap új csodára ébredek:
 Hogy élek még, túl ennyi véres harcon.
 Óh, hogy győzni tud annyi vész felett
 Egy imádkozó, édes, gyöngye asszony.”

(Csodák.)

Ime, néhány virágszál Gyóni Géza nemesen egyszerű, tiszta és erővel teli költészetéből.

Erős nemzeti érzés szólal meg Hangay Sándor költeményeiben is, melyek még a déli harcok zivatarai közt keletkeztek. Hite, bizalma nem rendül meg pillanatra sem s szilárd meggyőződéssel hirdeti, hogy „megbirkózunk a poklok száz hadával is.” (Ima érte.) Kemény szíve csak akkor lágyul meg, ha feleségére és két fiára gondol, kik közül a kisebbet még nem is láthatta s érettük minden érzése imába olvad át. Boldoggá teszi a tudat, hogy a

„Véráztatott földből színesebb pompában
 Bomlik majd ki az új, a szebb tavasz”.

(Hirt hozott a tábori posta.)

„Legszebb jutalmunk lesz, ha csontjainkból
 Tinéktek új, más, szebb jövő fakad
 S ha álmodunk majd rólatok, tavasznap,
 Mi télfüak, a zsendült hant alatt.”

(Sebesült katona beszél.)

A doberdói harctér lantosa volt Szepessy László, akinek élete fáklyája is ott aludt ki. Katonáinkat dicsőíti Peterdi Sándor is. Az itthonmaradottak lelkét az élete végén újra termékennyé vált Kiss József szólaltatja meg, amikor Przemyslből a végső kirohanást intéző, megrogyant térdű, kiszáradt nyelvű tizezer vértanuról írja:

„Kor kor után betér az örök révbe,
 De ez a tizezer
 Behalzsamozva él majd a regékbe —
 Mind a tizezer!”

(Przemysl.)

De megszólalt a szeretet poétája, Szabolcska Mihály is, bár az ő nemesen érző, gyöngéd szívében gunnyasztottak a dalok, mint erdő mélyén a dalos madarak viharos éjtszakán, várva a békés hajnalhasadásra. De nemzeti büszkesége mégis dalra lelkesíti, dallal üdvözli hadbaszállt nemzetét s elragadtatással kiált fel:

„Arcom kigyul, örömkönny gyül szemembe,
 S büszke vagyok rá, hogy magyar vagyok!”

(Világháboruban.)

A kereszténység megcsufolásán kesereg a „Legenda a csatáról” című költeményében, amikor mind a két ellenséges hadállásban lévők Istennek adnak hálát a győzelemért, míg minden kilőtt golyójukat az utfélen álló Feszület fogta fel magába.

Magasztos ódái hev és erő szólal meg Kozma Andor kobzán is. Lelke előtt, ha aggódva tekint hős jelenünkre, Zrinyinek, a költőnek jelszavát hallja: Ne bánts d a magyar! — s örömmel és büszkeséggel látja, hogy

Zrinyi, a költő, hős hite él itt,
Vallja e nemzet örök igazul,
Jaj, aki bántja!“

(Zrinyi, a költő.)

Sajó Sándoron az elégikus bánat borong, amikor eszébe jutnak a hős negyvennégyesek, akik miatt

„Somogyban késő unokákig
A lélek már csak búra hajt:
Akácfa árnyán, csöndes estén,
Sabácról sir a nóta majd...”

(Sabác.)

A háboru meglátította az embereket hinni és imádkozni. Az aggódó szívekből önkéntelenül is kitört egy-egy bensőséges fohász künn a csatamezőn is itthon, a magára maradt családban egyaránt, ami gyakran megihlette költőink lelkét is.

De lehet-e alkalmasabb tárgya a költészetnek, mint a fájdalom, a vesztes fájdalom, a hősök felett, elvesztésük miatt, utánuk?

Mindnyájunk lelkéből szól Oláh Gábor ódája:

„Ti drága, kedves, szép magyar fiuk,
Kiket nem látunk szemmel már soha,
Kikkél leहुल्लt egy nagyszerű lavasz
Minden virága, fénye, mosolya?“

(Halott fiaknak élő anyjai.)

És ugyan van-e, kinek szívét nem járta már a fájdalom, hiszen:

„Mi élő fejfák: lombtalan kopáron
Aggulunk porrá a magyar határon;
Csak pusztá törzsek állnak idefenn,
Ami virág volt: odalenn pihen.“

(Óh, mennyi vér!)

De végezzük Emőd Tamás szép költeményével, hogyan vártuk őket, „Ha visszajönnek...”

„Ha majd egyszer mindnyájan visszajönnek,
Nagy boldogan megdobbán a szívünk,
Felszáradnak az arcokon a könnyek

és az ölünkbe' virágot viszünk,
 Virágot szórunk az utca porába,
 Virággá válik, ha lehu!l a könny,
 Virágon lépked a regruta lába,
 Ha majd egyszer mindenki visszajön..."
 ...És nem jöttek vissza...

Két gyermek

Vérharmatos, messzi mezőkön,
 Hol marsot dob!l a halál, —
 Tüzzel szívében, vassal kezében
 Hős Varga Pál silbakot áll.
 Szeme, lelke annyira éber,
 Mintha nem is egy vón', de száz —
 Hős Varga Pál messzi mezőkön
 Reánk vigyáz...

És jó a Feldpost. Irt az asszony:
 „Én párom, értesítelek,
 Tisztöltet mán a kis fiad is,
 Mert megszületett a gyerek...
 A szeme barna, haja szőke
 S kegyelmedhez hasonlatos —
 Sej, beszélni is fog talán már,
 Mire az Isten hazához..."

Igy a levél. Hős Varga Pálnak
 Előnti szívét a meleg, —
 Csukaszürke katonabluzán
 Egy boldog könny végigpereg...
 — Hejhó, be csudaszép az élet!
 Hurrát kiált jó Varga Pál
 S valamerre mereven nézve,
 Haptákba áll és szalutál...

— Hejhó, be csudaszép az élet!
 De mi mozdul most messze tul?
 Hős Varga Pál lelke szemében
 És gyorsan fegyveréhe' nyul.
 — Hajrá, ez fiam tiszteletére!
 S a puska végén füst remeg —
 S valahol messze muszka földön
 Árva lett egy másik gyerek...

Pakots József.